

ΔΕΛΤΙΟ
ΒΙΒΛΙΚΩΝ
ΜΕΛΕΤΩΝ

Τόμος 29ος, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2011, Έτος 39ο

ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ
✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠

ΔΕΛΤΙΟ ΒΙΒΛΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Τόμος 29ος, Ίούλιος-Δεκέμβριος 2011, Έτος 39ο

(τό παρόν τεύχος τυπώθηκε τόν Ίούνιο τοῦ 2014)

Άφιέρωμα
Ό λόγος τοῦ Θεοῦ

Υπεύθυνος αφιερώματος
Πέτρος Βασιλειάδης

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΟΥ

Ἰωάννης Φωτόπουλος

Ἄρθοδοξοι θεολόγοι καὶ κληρικοὶ πού ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ βιβλικὴ ἐρμηνεία κατὰ τὸν 20ό αἰ., εἴτε σέ ἀκαδημαϊκὸ ἐπίπεδο εἴτε στό λειτουργικὸ κήρυγμα, προσέτρεξαν κατὰ κύριο λόγο σέ πατερικὲς ὁμιλίες γιὰ τὴ Βίβλο καὶ χρησιμοποίησαν τέτοιου εἴδους πατερικὴ ἐξήγηση γιὰ τὴν «ὀρθόδοξη» ἐρμηνεία τῶν Γραφῶν.¹ Συνέπεια αὐτοῦ ὑπῆρξε τὸ γεγονὸς ὅτι τὸν περασμένο αἰῶνα δέν ὑπῆρξαν πρωτοποριακὲς βιβλικὲς μελέτες Ὀρθόδοξων λογίων ἀντίστοιχες μὲ τίς μνημειώδεις μελέτες Καθολικῶν καὶ προτεσταντῶν ἐρευνητῶν, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποίησαν τὴν ἱστοριοκριτικὴ μέθοδο,² πού συνεισέφερε στὴν καλύτερη κατανόηση τῶν Γραφῶν καὶ κατὰ συνέπεια ἐπηρέασε τὴν κατεύθυνση τῶν βιβλικῶν μελετῶν παγκόσμια.³ Ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀπουσία

---

¹ Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς πατερικῆς ἐρμηνείας τῆς Βίβλου εἶναι διαθέσιμο σέ μορφή καταγεγραμμένων λόγων, μολοντί εἶναι ἐπίσης διαθέσιμα ὀρισμένα πατερικά ὑπομνήματα, τὰ ὁποῖα ἐξαρχῆς συντάχθηκαν σέ γραπτὴ μορφή. Ὡστόσο, ἡ ἐμφάνιση πλήθους μεταφράσεων τῶν πατερικῶν βιβλικῶν λόγων σέ ἀρκετὲς σύγχρονες γλώσσες, τίς ὁποῖες παρήγαγαν κατὰ κύριο λόγο μὴ Ὀρθόδοξοι λόγιοι, ἐπέτρεψε στοὺς Ὀρθόδοξους χριστιανούς τῆς Δύσης τὴν εὐκολὴ πρόσβαση σέ ἓνα μέρος τῆς βιβλικῆς ἐξήγησης τῶν Πατέρων.

² Ἡ ἱστοριοκριτικὴ μέθοδος τῆς βιβλικῆς ἐρμηνείας ὑπῆρξε ἡ κύρια λόγια μέθοδος διερεύνησης τῆς Ἁγίας Γραφῆς τῶν προτεσταντῶν καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν γιὰ σχεδὸν ὅλο τὸν προηγούμενο αἰῶνα. Ἡ ἱστοριοκριτικὴ μέθοδος ὀρίζεται ἀπὸ τὸν Joseph G. Prior ὡς ἡ «συγκέντρωση διαφόρων ξεχωριστῶν κριτικῶν ἀρχῶν, πού ἀποσκοπεῖ στόν καθορισμὸ τῆς κυριολεκτικῆς ἐννοίας τῶν ὑπὸ μελέτη περικοπῶν». Αὐτές οἱ ἀρχές περιλαμβάνουν τίς κριτικὲς τοῦ κειμένου, τῆς πηγῆς, τῆς μορφῆς καὶ τῆς σύνταξης, γιὰ νὰ ἀναφέρουμε μόνο κάποιες ἀπὸ αὐτές. Βλ. Joseph G. Prior, *The Historical Critical Method in Catholic Exegesis*, Gregorian University, Ρώμη 1999, σ. 291.

³ Βλ. Raymond E. Brown, *The Birth of the Messiah. A Commentary on the Infancy Narratives in the Gospels of Matthew and Luke*, Doubleday, Νέα Ὑόρκη 1977· E. P. Sanders, *Paul and Palestinian*

πρωτοποριακών βιβλικών μελετών από Ὀρθόδοξους λογίους, υπῆρξε καὶ ἀπουσία Ὀρθόδοξων ἐκδόσεων τῆς Βίβλου κατὰ τὸν 20ό αἰ.⁴ – καὶ τολμοῦμε νὰ ποῦμε ὅτι υπῆρξε μιὰ γενικότερη ἀπουσία ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν ἀνάγνωση τῆς Βίβλου μεταξὺ τῶν Ὀρθόδοξων χριστιανῶν κατὰ τοὺς πρόσφατους αἰῶνες.⁵ Μιὰ σύντομη ἔρευνα σήμερα σὲ Ὀρθόδοξα βιβλιοπωλεῖα θὰ φανερῶσει αὐτὴν τὴ θλιβερὴ ἀλήθεια, καθὼς ἐκδόσεις Ὀρθόδοξων λογίων δογματικῆς, λειτουργικῆς, εἰκονογραφίας, πατρολογίας καὶ μοναστικῆς πνευματικότητος γεμίζουν τὰ ράφια, ἐνῶ οἱ ἐκδόσεις βιβλικῶν μελετῶν φιλοξενοῦνται σὲ ἓνα πολὺ μικρὸ τμῆμα (ἂν ὑπάρχει τέτοιο τμῆμα!) μὲ λίγα ἀντίτυπα, κάποιες δὲ ἀπὸ αὐτὲς εἶναι ἔργο μὴ Ὀρθόδοξων λογίων.

Μολοντί μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν κάποιοι βάσιμοι λόγοι πού νὰ αἰτιολογοῦν τὴν ἀπουσία μελετῶν γιὰ τίς Γραφές ἀπὸ Ὀρθόδοξους λογίους κατὰ τὸν 20ό αἰ. (τέτοιοι λόγοι εἶναι οἱ συνέπειες τῆς τουρκικῆς κατοχῆς ἢ τῆς κομμουνιστικῆς καταπίεσης), ἀποτελεῖ ὡστόσο εἰρωνεῖα τὸ γεγονός ὅτι οἱ πατερικοί ἐξηγητὲς πού χρησιμοποιήθηκαν περισσότερο στὴ βιβλικὴ ἐρμηνευτικὴ ἀπὸ Ὀρθόδοξους θεολόγους κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 20οῦ αἰ. (Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὠριγένης, Γρηγόριος Νύσσης, Μέγας Βασίλειος, γιὰ νὰ μνημονεύσουμε μόνο ὀρισμένους ἀπὸ αὐτούς) ἦταν πολυγραφότατοι ἐρμηνευτὲς τῶν Γραφῶν, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦσαν τὰ λόγια ἐργαλεῖα καὶ μεθόδους τῶν ἡμερῶν τους. Ἡ βιβλικὴ τους ἐξήγηση ἀφοροῦσε κειμενικά, φιλολογικά, λογοτεχνικά, ἱστορικά καὶ θεολογικά ζητήματα, χωρὶς νὰ ὀρρωδοῦν μπροστὰ στὰ βιβλικά ἀποσπάσματα γιὰ νὰ διευκρινίσουν τὸ νόημά τους, ἐνῶ ταυτόχρονα παρεῖχαν δημιουργικὲς, δυναμικὲς βιβλικὲς ἐρμηνεῖες. Ὡστόσο, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐρμηνεῖα τῶν Γραφῶν στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι θεολόγοι τοῦ 20οῦ αἰ. προτιμοῦσαν γενικὰ νὰ παραθέτουν ἀπὸ τοὺς Πατέρες παρά νὰ ἐμπλέκονται μὲ βιβλικά κείμενα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν πρόκληση, καὶ νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὴ δική τους δημιουργικὴ ἐξήγηση – πολλοὶ Ὀρθόδοξοι θεολόγοι

Judaism. A Comparison in Patters of Religion, SCM, Λονδίνο 1977· Hans Dieter Betz, *Galatians. A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia*, Fortress Press, Φιλαδέλφεια 1979.

⁴ Φυσικά, ὑπάρχουν καὶ ἐξαιρέσεις, ὅπως ἡ σειρὰ «Βιβλικὴ Βιβλιοθήκη» τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Π. Πουρναρᾶς στὴ Θεσσαλονίκη.

⁵ Ἀξιοσημείωτη ἐξαιρέση ἀποτελεσε τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τίς Γραφές στὴ Ρωσία τοῦ 19ου αἰ. ἀπὸ τὴ ρωσικὴ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ τὴ ρωσικὴ Βιβλικὴ Ἐταιρεία. Αὐτὸ τὸ ἔντονο ἐνδιαφέρον ἦταν κατὰ κύριο λόγο ἀποτέλεσμα τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Ρωσία ἤρθε ἀντιμέτωπη μὲ τὴ Δύση. Αὐτὴ ἡ περίοδος παρούσασε μιὰ μνημειώδη προσπάθεια μετάφρασης τῶν Γραφῶν στὴ σύγχρονη ρωσικὴ ἀπὸ ἐξέχοντες λογίους τῆς ρωσικῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ὑπονομεύθηκε ἀπὸ ἐσωτερικὲς ραδιοουργίες καὶ προβλήματα, πού ὀδήγησαν στὴν ἐξαφάνιση τῶν ἀντιτύπων τῆς μετάφρασης. Βλ. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, *Σταθμοὶ τῆς ρωσικῆς θεολογίας*, τόμ. I, μτφρ. Εὐτυχία Β. Γιούλτση, Π. Πουρναρᾶς, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 286-304.

ήταν καχύποπτοι απέναντι στην ιστορικοκριτική μέθοδο και άλλοι τήν απέρριψαν, προσδιορίζοντάς την αρνητικά ως δυτική, προτεσταντική ή αίρετική.⁶

Είναι γεγονός ότι η ιστορικοκριτική μέθοδος βιβλικής έρμηνείας αντιμετώπιστηκε με ιδιαίτερη περιφρόνηση από όρισμένους λογίους, τόσο εντός όσο και εκτός της Όρθόδοξης Έκκλησίας.⁷ Η αξιολόγηση αυτής της μεθόδου έρμηνείας από τόν

⁶ Φυσικά, πολλοί αξιόλογοι Όρθόδοξοι βιβλικοί λογίοι του 20ού αι. χρησιμοποιούσαν ενεργά τήν ιστορικοκριτική μέθοδο στή μελέτη τών Γραφών αντί νά στηρίζονται άπλώς στήν πατερική βιβλική εξήγηση, όπως οι Βασίλειος Άντωνιάδης, Βασίλειος Βέλλας, Σάββας Άγουριδής, Ιωάνης Δ. Καραβιδόπουλος, Ιωάννης Γαλίτης, Veselin Kesich, George Barrois, άρχ. Δημήτριος Τρακατέλλης, Θεόδωρος Στυλιανόπουλος, Πέτρος Βασιλειάδης και John Breck, γιά νά αναφέρουμε μόνο λίγους από αυτούς. Μέ τόν τρόπο του ό καθένας από αυτούς τούς Όρθόδοξους λογίους άφοσιώθηκε στόν σπουδαίο έρμηνευτικό στοχασμό μέ τή χρήση τής ιστορικοκριτικής μεθόδου. Έντούτοις, σέ όρισμένες περιπτώσεις ή μελέτη τους κατέστησε τά ευρήματα μή Όρθόδοξων ιστορικοκριτικών βιβλικών λογίων προσβάσιμα στους Όρθόδοξους χριστιανούς, αντί νά προωθήσει τίς δικές τους καινοτόμες ιστορικοκριτικές βιβλικές μελέτες, ό όποιες άσκησαν επίδραση σέ μή Όρθόδοξους λογίους. Τέλος, ό Paul Nadim Tarazi θά μπορούσε επίσης νά αναφερθεί ως ένας Όρθόδοξος λόγιος, ό όποιος εξέδωσε πολυάριθμες βιβλικές μελέτες χωρίς νά στηρίζεται στήν πατερική βιβλική εξήγηση, αλλά ή μεθόδός του είναι προτιμότερο νά μήν προσδιορίζεται ως ιστορικοκριτική. Μάλλον, ό Tarazi ανέπτυξε τόν δικό του μοναδικό τρόπο προσέγγισης, τόν όποιο χρησιμοποιεί σέ μιá εξήγηση δημιουργικού (κάποιες φορές άλληγορικού), κηρυγματικού ή κανονικού τύπου, πού βασίζεται σέ μεγάλο βαθμό σέ βιβλιοεξολογικούς συσχετισμούς.

⁷ Βλ. Gerhard Maier, *The End of the Historical-Critical Method*, Concordia, Σαιντ Λούις 1974· P. Patterson, N. James, «The Historical-Critical Study of the Bible. Dangerous or Helpful?», *Theological Educator*, 37 (1988), σ. 45-74· René Laurentin, *Les Évangiles de l'enfance du Christ*, Desclée, Παρίσι 1982. Ένας Καθολικός λόγιος πού άσκησε δριμεία κριτική στήν ιστορικοκριτική μέθοδο είναι ό Luke Timothy Johnson. Βλ. τίς πραγματείες του στό έργο *The Future of Catholic Biblical Scholarship. A Constructive Conversation*. Λόγιοι εντός τής Όρθόδοξης Έκκλησίας πού περιφρόνησαν τήν ιστορική κριτική τής Βίβλου είναι, μεταξύ άλλων, ό: Anton Ungolnik, «An Orthodox Hermeneutic in the West», *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 27/2 (1983), σ. 93-118· Mary Sanford, «An Orthodox View of Biblical Criticism», *Sourozh*, 26 (1986), σ. 25-32· Mary Ford, «Seeing, But Not Perceiving. Crisis and Context in Biblical Studies», *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 35/2-3 (1991), σ. 107-125. Τέλος, μολονότι δέν είναι λόγιος, ό μητροπολίτης Ησαίας (Χρονόπουλος) τής Έλληνορθόδοξης Μητρόπολης τού Ντένβερ ήταν ιδιαίτερα όξύς στήν κριτική πού άσκησε στή σύγχρονη βιβλική έπιστήμη στήν πραγματεία του «Can You Tell Me Which Translation the Eastern Orthodox Church Uses and Why?», *Greek Orthodox Diocese of Denver Bulletin*, 3/3 (1995), σ. 14-17. Ό μητροπολίτης Ησαίας γράφει: «Τό ανθρώπινο στοιχείο δέν μπορεί νά άγνοηθεί ή νά άπορριφθεί, αλλά ούτε και τό θεϊκό στοιχείο. Έντούτοις, ό περισσότεροι βιβλικοί λογίοι και κριτικοί τού κειμένου θέλουν νά υποτιμούν όποιαδήποτε θεϊκή παρέμβαση ή άποκάλυψη, ούτως ώστε νά γίνουν ό μελέτες τους "έπιστημονικές". Στήν πραγματικότητα, ή σημερινή βιβλική έπιστήμη άποκρύπτει τήν κατά βάση έλλειψη πίστης από τούς πιστούς, άκόμη δέ και από τόν έαυτό της. Καταλήγει τελικά σέ τέτοιου είδους γελοίους ισχυρισμούς, όπως ότι ό Ίησους Χριστός δέν είπε ποτέ τά λόγια πού καταγράφονται στή Βίβλο – ισχυρισμοί πού γίνονται πρωτοσέλιδα στίς εθνικές εφημερίδες και παραπλανούν έκατομμύρια ανθρώπους». Μιά τέτοιου είδους

εκτίμηση τῆς σύγχρονης βιβλικῆς ἐπιστήμης εἶναι χονδροειδῶς ἀναληθής. Στὴν πραγματικότητα, οἱ περισσότεροι βιβλικοὶ λόγιοι δὲν ἀρνοῦνται ὅποιοιδήποτε εἶδους θεϊκὴ παρέμβαση ἢ ἀποκάλυψη στὴν ἱστορία, οὔτε ἔχουν «κατὰ βάση ἔλλειψη πίστης», ἀφοῦ οἱ περισσότεροι βιβλικοὶ λόγιοι ἀνά τὴν ὑψηλοὶ εἶναι ἐνεργοὶ χριστιανοὶ καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι χειροτονημένοι διάκονοι ἢ ἱερεῖς. Τέλος, μολονότι οἱ περισσότεροι βιβλικοὶ λόγιοι δὲν θεωροῦν ὅτι ὁ ἱστορικός Ἰησοῦς εἶπε ὅλες τίς λέξεις πού τοῦ ἀποδίδονται στὰ εὐαγγέλια (ὅπως στὸ *Κατὰ Ἰωάννην*), ἀκόμη καὶ οἱ πιὸ ἀκραιοὶ ἀπὸ αὐτοὺς πού μελετοῦν τὸν ἱστορικό Ἰησοῦ –οἱ ὁποῖοι εἶναι μέλη τοῦ Jesus Seminar (ὁμάδα στὴν ὁποία στρέφουν ἰδιαίτερα τὴν προσοχή τους τὰ Μέσα)– ἔχουν τὴν ἀποψη ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶπε περίπου τὸ 50% ἢ περισσότερο τῶν λόγων πού τοῦ ἀποδίδονται στὰ τέσσερα εὐαγγέλια (βλ. π.χ. τὴν ἀξιολόγηση πού κάνει τὸ Jesus Seminar στὰ λόγια τὸ Ἰησοῦ στὰ τέσσερα εὐαγγέλια στὸ ἄρθρο τοῦ Robert J. Miller, «The Jesus Seminar and its Critics», διαθέσιμο στὸ Ἴντερνετ στὴ διεύθυνση www.virtualreligion.net/forum/miller1.html). Σὲ παρόμοια ὄξεια κριτικὴ τῶν βιβλικῶν λογίων, ὁ μητροπολίτης Ἡσαΐας φτάνει στὸ σημεῖο νὰ ρωτᾷ: «Γιατί δὲν ἔχουν ἐξετάσει τὴν ἀπίστευτη σύμπτωση κατὰ τὴν ὁποία ἐβδομήντα δύο Ἑβραῖοὶ λόγιοι μπόρεσαν ὅλοι νὰ μεταφράσουν τὴν Παλαιὰ Διαθήκη μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο στὴν ἑλληνικὴ μετάφραση τῶν Ὁ;». Ὁ μητροπολίτης Ἡσαΐας δὲν φαίνεται νὰ συνειδητοποιεῖ ὅτι δὲν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ ζήτημα ἀπόρριψης ἐκ μέρους τῶν βιβλικῶν λογίων τῆς πιθανότητος θαύματος. Μᾶλλον, ἡ παραδοσιακὴ ἱστορία τῆς μετάφρασης τῶν Ὁ δὲν μεταδίδει αὐτὸ πού υποστηρίζει ὁ μητροπολίτης Ἡσαΐας, καθὼς ἡ πραγματικὴ διαδικασία τῆς μετάφρασης αὐτῆς εἶναι πολὺ πιὸ πολύπλοκη ἀπὸ ὅ,τι ἀντιλαμβάνεται συνήθως ἡ Ὀρθόδοξη λαϊκὴ εὐσέβεια. Ἡ ἀρχαιότερη γραπτὴ ἐκδόση τῆς παραδοσιακῆς ἱστορίας τῆς σύνταξης τῆς μετάφρασης τῶν Ὁ καταγράφεται στὴν *Ἐπιστολὴ Ἀριστέα*. Πρῶτον, θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὴν παραδοσιακὴ ἱστορία τῆς σύνταξης τῆς μετάφρασης τῶν Ὁ μόνο ἡ Πεντάτευχος μεταφράστηκε ἀπὸ τοὺς ἐβδομήντα δύο Ἑβραίους λογίους στὰ ἑλληνικά, δηλαδὴ μόνο ὁ Νόμος (Τορά), ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ πέντε πρῶτα βιβλία τῶν ἑβραϊκῶν Γραφῶν, καὶ ὄχι τὸ σύνολο τῆς ἑβραϊκῆς Βίβλου, δηλαδὴ οἱ προφῆτες (Νεβίιμ) καὶ τὰ ἀγιόγραφα (Κεθουβίμ) δὲν μεταφράστηκαν. Σύμφωνα μὲ τὴν παραδοσιακὴ ἱστορία, αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση εἶχε ὡς σκοπὸ νὰ μپορεῖ ὁ ἰουδαϊκὸς Νόμος νὰ περιληφθεῖ στὴ μεγάλη βιβλιοθήκη τοῦ βασιλιά Πτολεμαίου στὴν Ἀλεξάνδρεια. Δεύτερον, ἡ *Ἐπιστολὴ Ἀριστέα* διασαφηνίζει ὅτι ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς Πεντατεύχου τῶν Ἑβραίων μεταφραστῶν ὑπῆρξε προϊόν προσεκτικῆς, λόγιας μεθόδου μετάφρασης καὶ ὄχι ἀποτελεσμα θάυματος. Στὴν §302 περιγράφεται ἡ μέθοδος μετάφρασης τῶν Ἑβραίων λογίων: «Οἱ δὲ ἐπέτελουν ἕκαστα σύμφωνα ποιῶντες πρὸς ἑαυτοὺς ταῖς ἀντιβολαῖς· τὸ δὲ ἐκ τῆς συμφωνίας γινόμενον πρεπόντως ἀναγραφῆς οὕτως ἐτύγχανε παρὰ τοῦ Δημητρίου» (τοῦ Φαληρέως, διευθυντῆ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ βασιλιά Πτολεμαίου). Ἡ μέθοδος μετάφρασης τῆς Πεντατεύχου ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους λογίους καὶ τὸ τελικὸ κείμενο πού παρήγαγαν δὲν ἦταν ἀποτέλεσμα θεϊκῆς παρέμβασης, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα προσεκτικῆς, λόγιας ἐργασίας. Πράγματι, ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους πατερικούς ἐξηγητές, ὁ Ἰερώνυμος, ἀναγνώριζε ὅτι ἡ ἀμοιβαία σύγκριση καὶ ἡ ἐναρμόνιση τοῦ ἔργου τῶν Ἑβραίων μεταφραστῶν ἦταν ἡ μέθοδος σύνταξης τῆς μετάφρασῆς τους, ὅπως καταγράφεται στὴν *Ἐπιστολὴ Ἀριστέα* καὶ στὸν Ἰώσηφο. Ὁ Ἰερώνυμος, στὸ ἔργο του *Apologetia adversus libros Rufini*, II.25, ἐκφράζει ἀκόμη καὶ δυσπιστία γιὰ τὸν δημοφιλή, εὐσεβῆ μῦθο, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἡ σύνταξη τῆς μετάφρασης τῶν Ὁ ἦταν ἀποτέλεσμα θαυματουργικῆς μετάφρασης, δηλώνοντας: «Δὲν γνωρίζω ποῖς ἦταν ἐκεῖνος τοῦ ὁποῖου ἡ ἐσφαλμένη φαντασία τὸν δόγησε νὰ ἐπινοήσῃ τὴν ἱστορία τῶν ἐβδομήντα κελιῶν στὴν Ἀλεξάνδρεια, στὰ ὁποῖα, μολονότι

Walter Wink συνοψίζει αυτό το είδος τήν περιφρόνηση, δηλώνοντας εύθαρσῶς ὅτι ἡ ἱστορική κριτική τῆς Βίβλου εἶναι «χρεοκοπημένη» καὶ μειώνει τὴ Βίβλο, μετατρέποντάς τὴν σὲ «νεκρὸ γράμμα».⁸ Ἐντούτοις, ὡς ἀπάντηση σὲ τέτοιου εἶδους περιφρόνηση τῆς ἱστορικοκριτικῆς μεθόδου βιβλικῆς ἐρμηνείας θὰ ταίριαζαν τὰ περίφημα λόγια τοῦ Mark Twain, ὅταν ἄκουσε στὰ δελτία εἰδήσεων γιὰ τὸ θάνατό του: «Οἱ φῆμες γιὰ τὸ θάνατό μου ἦταν ἐξαιρετικά ὑπερβολικές».⁹

Ἀσφαλῶς, ὑπῆρξαν, καὶ ὑπάρχουν ἀκόμη, ὀρισμένοι ἐρμηνευτὲς τῆς Βίβλου οἱ ὁποῖοι χρησιμοποίησαν τὴν ἱστορικοκριτικὴ μέθοδο σὲ συνδυασμὸ μὲ προϋποθέσεις πού ἀντιτίθενται στὸ ἐκκλησιαστικὸ δόγμα ἢ ἐναντιώνονται στὴν παραδοσιακὴ πίστη στὸν Χριστό.¹⁰ Ὅμως, ὅπως ἀνέφερε ὁ διάσημος Καθολικὸς βιβλικὸς λόγιος Raymond E. Brown, τέτοιους εἶδους περιφρόνηση τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς τῆς Βίβλου ἀποτελεῖ «μομφή γιὰ μιὰ μέθοδο ἐξαιτίας τῶν προκαταλήψεων ἐκείνων πού τὴν

ἦταν ἀπομονωμένοι μεταξύ τους, οἱ μεταφραστὲς ἀναφέρεται ὅτι κατέγραψαν τίς ἴδιες λέξεις. Ὁ Ἄριστέας [...] καὶ ὁ Ἰώσηπος [...] δὲν ἀναφέρουν τίποτα σχετικὸ στὰ ὑπομνήματά τους ἀναφέρεται ὅτι οἱ Ἐβδωμήκοντα, οἱ ὁποῖοι ἦταν συναθροισμένοι σὲ κάποια βασιλική, συνομιλοῦσαν καὶ δὲν προφήτευαν. Διότι εἶναι ἄλλο πράγμα νὰ εἶναι κανεὶς προφήτης καὶ ἄλλο νὰ εἶναι κανεὶς μεταφραστὴς». Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Ἰερώνυμος ἐπικρίνει δριμύτατα τὸ διαδεδομένο ἀποκύημα τῆς φαντασίας ὅτι ἡ μετάφραση τῶν Ἑβραίων λογίων ἦταν ἀποτέλεσμα θαυματουργικῆς, θεϊκῆς παρέμβασης-ἐμπνευσης (δηλαδή «προφητείας»). Ἀκόμη καὶ ἂν ληφθεῖ σοβαρὰ ὑπόψη ἡ παραδοσιακὴ ἱστορία τῆς σύνταξης τῆς μετάφρασης τῶν Ὁ, ἡ ἱστορικοκριτικὴ μελέτη τῆς μετάφρασῆς τους ἔχει δείξει ὅτι ἡ πραγματικὴ μέθοδος σύνταξῆς τῆς ἦταν μιὰ πολύπλοκη διαδικασία μετάφρασης καὶ μεταβίβασης ἀπὸ πολλοὺς μεταφραστὲς καὶ συντάκτες σὲ ὅλη τὴν ἐξελληνισμένη ἐβραϊκὴ διασπορά ἀπὸ τὸν 3ο μέχρι τὸν 1ο αἰ. π.Χ., καθὼς ἀρκετὲς μεταγενέστερες ἀναθεωρήσεις τῆς μετάφρασης τῶν Ὁ κυκλοφόρησαν καὶ ἄρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦνται στίς ἑλληνόφωνες Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς. Τέλος, θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τοῦ Δανιὴλ πού χρησιμοποιεῖται στίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες σήμερα δὲν εἶναι τὸ κείμενο τῆς μετάφρασης τῶν Ὁ, ἀλλὰ ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ Θεοδοτίωνα. Αὐτὸ ἀναγνωρίστηκε πρὸ πολλοῦ ἀπὸ τὸν Ἰερώνυμο (δ.π., II.33), ὡς ἐξῆς: «Οἱ Ἐκκλησίες ἐπιλέγουν νὰ διαβάζουν τὸ Δανιὴλ ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Θεοδοτίωνα». Συνεπῶς, τὸ νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία διαβάζει τὸ κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης στὰ ἑλληνικά ἀπὸ τὴν μετάφραση τῶν Ὁ ἀποτελεῖ ὑπεραπλοῦστευση.

⁸ Walter Wink, *The Bible in Human Transformation. Toward a New Paradigm for Biblical Study*, Fortress Press, Φιλαδέλφεια 1973, σ. 1-10.

⁹ Αὐτὰ τὰ λόγια ἀποδίδονται στὸν Mark Twain, σὲ μιὰ συζήτηση πού εἶχε μὲ κάποιον δημοσιογράφου ἐφημερίδας πού ἐρευνοῦσε τίς φῆμες σχετικὰ μὲ τὸ θάνατο τοῦ Twain τὸ 1897. Μιὰ παραλλαγή τῶν λόγων του ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «Τὸ δημοσίευμα τοῦ θανάτου μου ἦταν μιὰ ὑπερβολή».

¹⁰ Γιὰ μιὰ σύντομη ἐξέταση τῶν προϋποθέσεων πού χρησιμοποιοῦνται στὴν ἱστορικοκριτικὴ μέθοδο, βλ. Joseph Fitzmyer, *The Interpretation of Scripture. In Defense of the Historical-Critical Method*, Paulist Press, Νέα Ὑόρκη 2008, σ. 66-69.

εφαρμόζουν».¹¹ Ο R. E. Brown διατείνεται ότι αυτές οι προκαταλήψεις και οι προϋποθέσεις είναι «λυπηρές προσθήκες μάλλον παρά έγγενείς αρχές τής μεθόδου»,¹² ενώ η πλειονότητα των βιβλικών λογίων πού χρησιμοποιούν τήν ιστορική κριτική σήμερα –τόσο οι Όρθόδοξοι όσο και οι μη Όρθόδοξοι– δέν αποσκοπούν σέ επίθεση έναντίον του έκκλησιαστικού δόγματος, ούτε εμπλέκονται σέ μιά τύπου Bultmann απομυθοποίηση τής Βίβλου, ούτε στοχεύουν στή διάψευση τής ιστορικότητας τής Βίβλου, ούτως ώστε νά καταστρέψουν τήν πίστη όλων των χριστιανών στον Χριστό.¹³ Αντιθέτως, η πλειονότητα των βιβλικών λογίων σήμερα, όπως φαίνεται, είναι ενεργά μέλη τής Καθολικής Έκκλησίας, τής Αγγλικανικής Έκκλησίας και διάφορων προτεσταντικών όμολογιών – ένας ικανός αριθμός από αυτούς τούς λογίους υπηρετούν επίσης και ως χειροτονημένοι ιερείς ή διάκονοι.¹⁴ Έκτός από αυτήν τή μεγάλη, οίκουμενική ομάδα λογίων, υπάρχουν λιγιστοί Όρθόδοξοι βιβλικοί λόγιοι, διάσπαρτοι σέ όλον τον κόσμο, πού χρησιμοποιούν τήν ιστορικοκριτική μέθοδο στή μελέτη των Γραφών.¹⁵ Η πλειονότητα αυτών των Όρθόδοξων και μη Όρθόδοξων πού ασχολούνται μέ τήν ιστορικοκριτική έρμηνεία τής Βίβλου επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο στήν έξακρίβωση του νοήματος των βιβλικών κειμένων τήν περίοδο πού γράφτηκαν, μέθοδος πού ονομάζεται «κυριολεκτική έννοια τής Αγίας Γραφής».

Ός κυριολεκτική έννοια τής Αγίας Γραφής έννοείται συνήθως ή έρευνα για τό τί σήμαιναν τά βιβλικά κείμενα όταν γράφτηκαν και αρχικά διαβάστηκαν. Η έρευνα για τήν κυριολεκτική έννοια τής Αγίας Γραφής αντιτίθεται στήν κατά γράμμα έρμηνεία της. Η κατά γράμμα προσέγγιση προϋποθέτει ότι ο Θεός υπαγόρευσε κάθε λέξη τής Βίβλου, ότι κάθε δήλωση στή Βίβλο αποτελεί πραγματικό γεγονός και

¹¹ Raymond E. Brown, *The Critical Meaning of the Bible*, Paulist Press, Νέα Υόρκη 1981, σ. 25.

¹² Ο.π., σ. 25.

¹³ Βέβαια, λόγιοι πού εμπλέκονται στήν αναζήτηση του ιστορικού Ίησου εστιάζουν κυρίως σέ ζητήματα ιστορικότητας των ευαγγελίων, αλλά όρισμένοι από αυτούς φαίνεται πώς ασχολούνται μέ αυτό λόγω άτζέντας, ή όποια στέφεται κατά τής Βίβλου, τής πίστης και τής Έκκλησίας. Δυστυχώς, κάποια στεντόρεια μέλη του Jesus Seminar, πού μπορεί νά έχουν τέτοιες συμπάθειες, έχουν έκμεταλλευτεί επιδέξια τά Μέσα, δίνοντας τήν εντύπωση ότι οι λόγιοι πού ασχολούνται μέ τον ιστορικό Ίησο είναι εν γένει έχθρικοί έναντι τής πίστης στον Χριστό.

¹⁴ Φυσικά, υπάρχουν βιβλικοί λόγιοι από άλλες κοινότητες πιστών, καθώς επίσης λόγιοι πού είναι άγνωστιαστές ή άθεϊστές. Εντούτοις, η πλειονότητα των βιβλικών λογίων φαίνεται πώς ανήκει στις χριστιανικές Έκκλησίες πού αναφέρθηκαν παραπάνω.

¹⁵ Υπάρχουν πολλοί Όρθόδοξοι χριστιανοί στή Βόρεια Αμερική, τήν Εύρώπη και τή Μέση Ανατολή, προερχόμενοι από μιά νεότερη γενιά βιβλικών λογίων, οι όποιοι χρησιμοποιούν τήν ιστορικοκριτική μέθοδο άποδοτικά. Οι Όρθόδοξοι βιβλικοί λόγιοι των Ηνωμένων Πολιτειών και τής Ελλάδας άξιζουν ιδιαίτερη μνεία.

είναι πλήρης και αλάθητη, ενώ γενικά άγνοεί τό λογοτεχνικό είδος και τό ιστορικό πλαίσιο τών βιβλικών κειμένων. Ή κατά γράμμα έρμηνεία τής Βίβλου είναι δημοφιλής μεταξύ τών φονταμενταλιστών Εύαγγελιστών χριστιανών και, δυστυχώς, μεταξύ πολλών παραδοσιακών Όρθόδοξων χριστιανών σήμερα. Ή κατά γράμμα προσέγγιση θεωρεί τούς συγγραφείς τής Βίβλου άπλά έργαλεία συγγραφής, οί όποιοι έγραψαν μόνο όσα ό Θεός κίνησε τό χέρι τους νά γράψουν, ενώ ταυτόχρονα πιστεύει ότι ό Θεός αφάίρεσε όποιουσδήποτε περιορισμούς μπορεί νά είχαν οί συγγραφείς ως πεπερασμένα, ανθρώπινα όντα. Έντούτοις, ως Όρθόδοξος χριστιανός βιβλικός λόγιος πού χρησιμοποιεί τήν ιστορικοκριτική μέθοδο, ύποστηρίζω ότι οί συγγραφείς τής Βίβλου ήταν πράγματι θεόπνευστοι όσον άφορᾶ τή συγγραφή τής, ενώ ταυτόχρονα άναγνωρίζω πραγματικά τήν ελεύθερη βούληση αὐτῶν τών συγγραφέων και τούς ανθρώπινους περιορισμούς πού είχαν, ζώντας σέ συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες.¹⁶ Για παράδειγμα, μολονότι ό συγγραφέας τοῦ Κατά Μάρκον εὐαγγελίου ήταν πράγματι θεόπνευστος, υπάρχουν λάθη όσον άφορᾶ τήν έβραϊκή Βίβλο¹⁷ και τή γεωγραφία τής Παλαιστίνης.¹⁸ Τό γεγονός και μόνο ότι ό Μάρκος συνέταξε Γραφή δέν σημαίνει ότι ό Θεός απομάκρυνε τούς ανθρώπινους περιορισμούς τοῦ Μάρκου και ότι τοῦ έδωσε τήν τέλεια γνώση τής έβραϊκῆς Βίβλου ή τήν άκριβή γνώση τής γεωγραφίας τής περιοχῆς, τήν όποία ό Μάρκος δέν κατείχε πριν από τή συγγραφή.

Μπορεί νά ρωτήσει κανείς κατά πόσο μιά τέτοιου είδους ιστορικοκριτική προσέγγιση τών Γραφῶν είναι συνεπής μέ τήν πίστη ότι ή Βίβλος άποτελεῖ τό λόγο τοῦ Θεοῦ. Έντούτοις, ως άπάντηση θά μπορούσε νά ρωτήσει κανείς τί σημαίνει ή περιγραφή τών Γραφῶν κατ' αὐτόν τόν τρόπο. Έξετάζοντας τή Βίβλο ως τό λόγο τοῦ Θεοῦ, ό R. E. Brown άναρωτιέται αν ό Θεός μιᾶ μέ λέξεις, δηλαδή αν επικοινωνεῖ ό Θεός μέσω έκπομπῆς άκουστικῶν κυμάτων, τά όποια μπορούν νά άκουστοῦν από τό ανθρώπινο αὐτί.¹⁹ Ό R. E. Brown ύποστηρίζει:

Αὐτό δέν είναι ένα ζήτημα ήσσονος σημασίας, διότι αν ό Θεός δέν μιᾶ πράγματι μέ

¹⁶ Ή θέση μου είναι παρόμοια μέ εκείνη τοῦ Ίωάννη Χρυσοστόμου, ό όποιος στήν έρμηνεία του συχνά επικαλεῖται τή συγκατάβαση τοῦ Θεοῦ για τούς ανθρώπινους περιορισμούς (ασθένεια) τών βιβλικῶν συγγραφέων ως έναν τρόπο για νά εξηγήσει γιατί κάποιες συγκεκριμένες περικοπές έχουν συνταχθεῖ όπως συντάχθηκαν.

¹⁷ Για παράδειγμα, στό Μκ 1,2 ύπάρχει παράθεση από τό Ησ, αλλά στή συνέχεια παραθέτει από τό Μαλ 3,1 και τό Ησ 40,3. Ένα άλλο παράδειγμα λάθους στήν κατανόηση τής έβραϊκῆς Βίβλου στό Κατά Μάρκον έντοπίζεται στήν αναφορά τοῦ Ίησοῦ για τόν Δαβίδ ότι έφαγε τούς ἄρτους τής προθέσεως ἐπὶ Ἀβιαθάρ ἀρχιερέως, ενώ στό 1 Βασ 21,2 αναφέρεται ότι τότε ἀρχιερέας ήταν ό Ἀχιμέλεχ.

¹⁸ Μκ 7,31· 5,1· 6,45-53 κ.λπ.

¹⁹ Raymond E. Brown, *The Critical Meaning of the Bible*, ό.π., σ. 2-4.

λέξεις (έξωτερικές ή έσωτερικές), θά πρέπει νά γίνει παραδεκτό μέ σαφήνεια καί σταθερότητα ότι κάθε λέξη πού αποδίδεται στόν Θεό στην ιστορία του ανθρώπινου γένους, συμπεριλαμβανομένης τής βιβλικής περιόδου, είναι μιά λέξη πού έξαρτάται από τό χρόνο, επηρεάζεται από τούς περιορισμούς τής ανθρώπινης ένόρασης καί τών ανθρώπινων προβλημάτων. Τό ότι αποδίδεται μιά λέξη στόν Θεό, τόν Ίησού ή τήν Έκκλησία δέν τήν απαλλάσσει από περιορισμούς.²⁰

Ήν ό Θεός δέν έπικοινωνήσε μέ τούς βιβλικούς συγγραφείς μέ τρόπο πού νά μπορούν νά μεταγράψουν τά πραγματικά ήχητικά κύματα πού έξέπεμψε τό «στόμα» του, τότε ήταν άπαραίτητο για τούς θεόπνευστους συγγραφείς τής Γραφής νά μεταφέρουν ό,τι άντιλαμβάνονταν ως μήνυμα από τόν Θεό μέ τόν δικό τους μοναδικό τρόπο, ύποκείμενοι στους περιορισμούς του ιστορικού πλαισίου καί τών ανθρώπινων περιορισμών.²¹ Ή σοβαρή εξέταση του ιστορικού καί του λογοτεχνικού πλαισίου τής Άγίας Γραφής είναι άπαραίτητο συστατικό για νά εκτιμηθεί ό λόγος του Θεού. Μέ αυτόν τόν τρόπο, τά κείμενά της δέν θά έπρεπε νά έξαιρούνται από σοβαρές έρωτήσεις πού θά μπορούσαν νά τεθούν για όποιοδήποτε άλλο μεγάλο λογοτεχνικό έργο, όπως εκείνες πού άφορούν τό κείμενο, τό είδος, τή συγγραφική πατρότητα, τόν τόπο συγγραφής, τή χρήση τών πηγών, τό σκοπό πού έξυπηρετεί ό συγγραφέας μέ τό κείμενό του καί τή σύνταξη του ύλικού, ένω ταυτόχρονα λαμβάνει σοβαρά ύπόψη τά άρχαία μεσανατολικά, ιουδαϊκά καί έλληνορωμαϊκά πλαίσια. Θέτοντας τέτοιου είδους έρωτήματα καί λαμβάνοντας ύπόψη τέτοιου είδους ιστορικές συνθήκες, μπορούμε νά είμαστε καλύτερα έφοδιασμένοι για νά προσεγγίσουμε τή κυριολεκτική έννοια τών βιβλικών συγγραμμάτων, θέτοντας έαυτούς σε καλύτερη θέση για νά κατανοήσουμε τί έννοούσαν οι Γραφές, καί έτσι νά επιτρέψουμε σε αυτά τά κείμενα νά μάς θέσουν υπό εξέταση καί νά μεταμορφώσουν σήμερα τή ζωή μας μέ υπεύθυνο τρόπο. Ή χρήση τής ιστορικοκριτικής μεθόδου καί ή αναζήτηση τής κυριολεκτικής έννοιας επιτρέπει στόν άναγνώστη τών Γραφών νά ξεπεράσει ύποκειμενικές, κατά γράμμα ή εύφάνταστες έρμηνείες τής Βίβλου. Σίγουρα, οι Γραφές δέν έπесαν από τόν ούρανό, όπως οι πέτρινες πλάκες πού χαραχτήκαν από τό δάχτυλο του Γιαχβέ (βλ. Εξ 32), καί δέν έξελίχθηκαν στό κενό. Για τούς Όρθόδοξους χριστιανούς, ή άρνηση όποιασδήποτε άυθεντικότητας στην ιστορικοκριτική μελέτη τής Βίβλου ή ή πλήρης άπαξίωσή της είναι, κατά τή

²⁰ Ό.π., σ. 4.

²¹ Πρέπει νά σημειωθεί ότι μολονότι πολλοί βιβλικοί συγγραφείς είχαν συνείδηση του γεγονότος ότι μέσω τών συγγραμμάτων τους μετέφεραν μήνυμα του Θεού, δέν συνέβαινε αυτό μέ άλλους (π.χ., ό συγγραφέας του Έκκλησιαστή/Κοχέλεθ).

γνώμη μου, ένα είδος σύγχρονης γνωστικής ή δοκητικής στάσης απέναντι στο λόγο του Θεού.²² Όπως δηλώνει ο R. E. Brown:

Ἡ χρήση τῆς ιστορικοκριτικῆς μεθόδου δέν εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἐπιλογή ἀλλά μιὰ ἀναγκαιότητα, διότι ὅταν ἐφαρμόζεται ἀπό πιστούς, περιλαμβάνει μιὰ θεμελιώδη θεολογική δήλωση σχετικά μέ τό λόγο τοῦ Θεοῦ, καθώς πάντοτε ἐξαρτᾶται ἀπό τό χρόνο, τόν τόπο καί τίς συνθήκες, καί ἐντούτοις εἶναι ἀληθινά λόγος «τοῦ Θεοῦ». Παρά τίς διαφορετικές ἀτζέντες τους, τόσο οἱ ὑπερ-φιλελεύθεροι ὅσο καί οἱ ὑπερ-συντηρητικοί μποροῦν νά συμφωνήσουν ὅτι ἡ ιστορικοκριτική μέθοδος ὁδηγεῖ στήν ἀρνηση ὅτι εἶναι «τοῦ Θεοῦ» γιά χάρη τοῦ στοιχείου τοῦ ἀνθρώπινου «λόγου», ἀλλά αὐτό μπορεῖ κάλλιστα νά συμβαίνει, ἐπειδή καμία ἀπό τίς δύο ὁμάδες δέν ἀποδέχεται μιὰ θεολογία περί ἐνσάρκωσης τοῦ τέλει θεικοῦ στό τέλει ἀνθρώπινο.²³

Ἐπειδή ἡ σημερινή Ὀρθοδοξία δέν ἔχει ἐνδιαφερθεῖ γιά τήν ἔρευνα τῆς κυριολεκτικῆς ἐννοιας τῆς Γραφῆς μέ τή χρήση τῆς ιστορικοκριτικῆς μεθόδου, διάφορα χωρία τῆς Βίβλου ὑποβλήθηκαν σέ παράδοξες ἐρμηνεῖες, χωρίς σαφεῖς ἀρχές ἢ μεθοδολογία – ἐρμηνεῖες στίς ὁποῖες στράφηκε, σέ ὀρισμένες περιπτώσεις, ἡ προσοχή τῶν διεθνῶν μέσων, οἱ ὁποῖες ὅμως δέν εἶχαν καμία ἀπολύτως σχέση μέ τά βιβλικά κείμενα καθαυτά. Γιά παράδειγμα, αὐτό συνέβη ὅταν ἱεράρχες μιᾶς αὐτοκέφαλης Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἐρμήνευσαν τόν ἀριθμό τοῦ θηρίου πού ἀναφέρεται στήν Ἀποκάλυψη (Απ 13,11-18) ὡς μέρος τοῦ κώδικα τῶν ὑπολογιστῶν τῆς Συνθήκης Σέγκεν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης,²⁴ ἢ ὅταν κάποιοι Ἀθωνῖτες μοναχοί ἐρμήνευσαν τόν ἀριθμό τοῦ θηρίου ὡς μέρος τοῦ ἀριθμοῦ πού θά τοποθετοῦνταν στό νέα δελτία ταυτότητας πού θά ἐξέδιδε ἡ ἐλληνική κυβέρνηση καί τά ὁποῖα ἦταν ὑποχρεωμένοι διά νόμου οἱ Ἕλληνες πολῖτες νά φέρουν.²⁵ Ἐντούτοις, τέτοιες παράδοξες Ὀρθόδοξες ἐρμηνεῖες ὄντως κυκλοφοροῦν καί ὀρισμένες φορές γνωρίζουν μεγάλη δημοτικότητα, παρά τήν τεράστια ιστορικοκριτική συνεισφορά στήν κατανόηση τῆς πολύ δύσκολης

²² Παρόμοια εἶναι ἡ αἴσθηση πού ἐκφράζει ὁ καθηγητής Ἰωάννης Δ. Καραβιδόπουλος στό ἄρθρο του «The Interpretation of the New Testament in the Orthodox Church», στό Christof Landmesser, Hans-Joachim Eckstein, Hermann Lichtenberger (ἐπιμ.), *Jesus Christus als die Mitte der Schrift. Studien zur Hermeneutik des Evangeliums*, Walter de Gruyter, Βερολίνο 1997, σ. 251.

²³ Raymond E. Brown, *The Critical Meaning of the Bible*, ὁ.π., σ. 29.

²⁴ Βλ. τό δημοσίευμα «“666” Bedevils Orthodox Church», 5.9.1997, στήν ιστοσελίδα www.irish-times.com/newspaper/world/1997/0530/97053000093.html.

²⁵ Βλ. τό δημοσίευμα «Athos Monks Discover Devil's Number in New ID Numbers», 9.12.2009, ὅπου περιέχεται περίληψη τοῦ φάξ πού στάλθηκε ἀπό ὀρισμένους μοναχούς τοῦ Ἁγίου Ὄρους στό πρακτορεῖο Interfax σχετικά μέ τό 666 καί τά νέα ἐλληνικά δελτία ταυτότητας, διαθέσιμο στήν ιστοσελίδα <http://www.interfax-religion.com/?act=news&div=6724>.

Ἀποκαλύψεως²⁶ καί παρά τό γεγονός ὅτι ἡ ἴδια ἡ Ἀποκάλυψη δηλώνει ξεκάθαρα ὅτι ὁ ἀριθμός τοῦ θηρίου ἀναφέρεται σέ ἕναν ἄνθρωπο πού ἔζησε στήν ἀρχαιότητα καί ἦταν γνωστός στούς χριστιανούς ἀναγνώστες τοῦ κειμένου πού ζοῦσαν κατά τό χρόνο συγγραφῆς του (Απ 13,18).²⁷

Ἐμεῖς, οἱ Ὀρθόδοξοι, ὄχι μόνο ἤμασταν γενικά ἀδιάφοροι ὅσον ἀφορᾷ τήν ἔρευνα γιά τήν κυριολεκτική ἔννοια τῆς Ἀγίας Γραφῆς μέ τή χρήση τῆς ιστορικοκριτικῆς μεθόδου, ἀλλά πολλές φορές οἱ ἐρμηνεῖες πού προτείνονται ἀπό Ὀρθόδοξους ἡγέτες ἢ θεολόγους παριστάνουν ὅτι ἀποτελοῦν τήν ἐρμηνεία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας σάν νά ὑπῆρχε μόνο μία, μοναδική, συνολική Ὀρθόδοξη ἐρμηνεία, ἡ ὁποία ὑπῆρχε ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τῆς συγγραφῆς τοῦ κειμένου τῆς Γραφῆς. Ἐνα τέτοιο παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ περίπτωση κατά τήν ὁποία σέ περίοδο Χριστουγέννων ἕνας ἐξέχων Ὀρθόδοξος μητροπολίτης μοῦ εἶπε χωρίς περιστροφές ὅτι οἱ μάγοι πού περιγράφονται στήν ἀφήγηση τῆς γέννησης στό *Κατά Ματθαῖον* ἦταν Ἰουδαῖοι τῆς Βαβυλώνας καί ὅτι «αὐτή εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῆς Ἐκκλησίας». Μολονότι δέν ὑπάρχει κάποια «ἐπίσημη» ἐρμηνεία τῆς ταυτότητας τῶν μάγων στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, μερικοί Πατέρες ἐρμήνευσαν τοὺς μάγους ὡς παγανιστές ἐθνικούς ἀπό τή Βαβυλώνα ἀλλά ὄχι ὡς Ἰουδαίους τῆς Βαβυλώνας. Μᾶλλον, οἱ περισσότεροι Πατέρες ἐρμήνευσαν τοὺς

²⁶ Βλ. τή μνημειώδη μελέτη τοῦ David E. Aune, *Revelation*, «Word Biblical Commentary 52A-C», 3 τόμ., Word Books, Ντάλλας 1997, Thomas Nelson, Νάσβιλ 1998.

²⁷ Τό Απ 13,18 ἀναφέρει: Ὡδε ἡ σοφία ἐστίν· ὁ ἔχων νοῦν ψηφισάτω τόν ἀριθμόν τοῦ θηρίου· ἀριθμός γάρ ἀνθρώπου ἐστί· καί ὁ ἀριθμός αὐτοῦ χξς' («Ἐδῶ χρειάζεται ἡ σοφία. Ὅποιος ἔχει μυαλό ἄς λογαριάσει τόν ἀριθμό τοῦ θηρίου, πού εἶναι ἀριθμός ἀνθρώπου· ὁ ἀριθμός του εἶναι χξς' (ἑξακόσια ἐξήντα ἕξι)»). Μολονότι ἀρκετοί πατερικοί ἐρμηνευτές πρότειναν ποικίλα ὀνόματα γιά τήν ταυτότητα τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ θηρίου, ἡ ἀγνοία τῆς ἐβραϊκῆς καί τῆς ἀραμαϊκῆς ἀπό τοὺς Πατέρες κατέστησε ἀδύνατη τή χρήση ἐκ μέρους τους τῆς γεματρίας, ὅπως κάνουν σήμερα οἱ λόγιοι γιά νά καταλήξουν στό ὄνομα τοῦ Καίσαρα Νέρωνα. Μᾶλλον, οἱ Πατέρες χρησιμοποίησαν ἐπιδέξια τή γεματρία γιά νά καταλήξουν σέ ἕνα μεγάλο πλῆθος ὀνομάτων στά ἑλληνικά (καί ἐνός ὀνόματος στά λατινικά), τά ὁποία ἔχουν ὡς ἄθροισμα τόν ἀριθμό 666, ὀνόματα πού δέν ἔχουν οὐσιαστικά καμία σχέση μέ τήν εὐρύτερη, συγχρονική ἔννοια τῆς Ἀποκαλύψεως. Γιά παράδειγμα, ὁ Εἰρηναῖος (*Κατά αἰρέσεων*, 5.30.3) παραδίδει τά ὀνόματα «ΕΥΑΝΘΑΣ», «ΛΑΤΕΙΝΟΣ», «ΤΕΙΤΑΝ»· ὁ Ψευδο-Ἰππόλυτος (*De consummatione munde*, 28) προτείνει τό «ΑΡΝΟΥΜΕ»· ὁ Ἀνδρέας Καισαρείας (*Ἐρμηνεία εἰς τήν Ἀποκάλυψιν*) παραδίδει τά ὀνόματα «ΛΑΜΠΙΕΤΙΣ», «ΤΕΙΤΑΝ», «ΠΑΛΑΙΒΑΣΚΑΝΟΣ», «ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ», «ΚΑΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ», «ΑΛΗΘΗΣ», «ΒΑΑΒΕΡΟΣ» καί «ΑΜΝΟΣ ΑΔΙΚΟΣ»· ὁ Ἀρέθας ἐπαναλαμβάνει τά περισσότερα ἀπό τά ὀνόματα πού ἀπαριθμεῖ ὁ Ἀνδρέας Καισαρείας, ἐνῶ προσθέτει ἐπίσης τά ὀνόματα «ΤΕΙΤΑΝ» καί «Ο ΝΙΚΗΤΗΣ»· ὁ Βικτωρίνος προτείνει τά ὀνόματα «ΤΕΙΤΑΝ», «ΑΝΤΕΜΟΣ», «DILUX» καί «ΓΕΝΣΗΡΙΚΟΣ» (τόν ὁποῖο προσδιορίζει ὡς Γότθο). Γιά μία ἐπισκόπηση τέτοιου εἶδους πατερικῶν ἐρμηνειῶν, βλ. τό ἄρθρο τοῦ Henry A. Sanders, «The Number of the Beast in Revelation», *Journal of Biblical Literature*, 37/1-2 (1918), σ. 95.

μάγους ως παγανιστές έθνικούς αστρολόγους από τήν Περσία, ενώ κάποιοι άλλοι τούς προσδιόρισαν ως παγανιστές έθνικούς αστρολόγους από τήν Άραβία.²⁸ Ούτως ή άλλως, ή ταυτότητα τών μάγων ως παγανιστών έθνικών αστρολόγων αποτελεί τήν έρμηνεία πού δίνουν εξέχοντες λόγιοι μέ τή χρήση τής ιστορικοκριτικής μεθόδου (ή καταγωγή τους πού περιγράφεται από τόν Ματθαίο ως από ανατολών θεωρείται ότι είναι σκόπιμα κρυπτική, βλ. Μτ 2,1). Η έρμηνεία τών μάγων ως παγανιστών έθνικών αστρολόγων αποτελεί επίσης έρμηνεία πού δίνεται στό Άπολυτίκιο τών Χριστουγέννων, τό όποιο διακηρύσσει: «έν αύτῇ [έν. τῇ γεννήσει] γάρ οι τοῖς ἄστροις λατρεύοντες, υπό ἀστέρος ἐδιδάσκοντο σέ προσκυνεῖν, τόν Ἥλιον τῆς Δικαιοσύνης».

Συνεπώς, ποιά είναι ή έρμηνεία τής Όρθόδοξης Έκκλησίας όσον αφορά τό ποιοί ἦταν οι μάγοι καί από πού ἔρχονταν; Τότε όμως τέτοιες έρωτήσεις καί τέτοιου είδους αντιπαραθέσεις μπορεί νά είναι έντελώς ἄστοχες. Στόχος μας είναι νά γνωρίσουμε τήν ταυτότητα τών μάγων ως πραγματικῶν, ιστορικῶν μορφῶν πού επισκέφθηκαν τόν Ἰησοῦ κατά τή γέννησή του στή Βηθλεέμ, μετά από ένα ταξίδι από κάποιο μέρος τής Άνατολῆς τό 5 ἤ 4 ΠΚΧ; Για όρισμένους Όρθόδοξους έρμηνευτές τών Γραφῶν, αυτό ἀκριβῶς είναι τό ζητούμενο – ἄκουσα έναν Όρθόδοξο θεολόγο νά λέει ότι ό ένας από τούς τρεῖς μάγους πού πῆγε στόν Ἰησοῦ κατά τή γέννησή του ἦταν σκουρόχρωμος Ἀφρικανός, ἐπειδή μέ αυτόν τόν τρόπο ἀπεικονίζεται σέ μία βυζαντινή εἰκόνα τής προσκύνησης τών μάγων στή Ραβέννα!²⁹ Σέ αυτήν τήν περίπτωση, πρόκειται για έναν Όρθόδοξο θεολόγο πού χρησιμοποιεῖ ένα παράξενο είδος κυριολεκτικῆς έρμηνείας μίας καί μόνης εἰκόνας καί τήν ἐφαρμόζει στή Γραφή σάν νά ἐπρόκειτο για ἀκριβή ἀπεικόνιση τής ιστορίας ή σάν νά γνώριζε από πρώτο χέρι τήν ιστορική ταυτότητα τών μάγων. Ἐπιπλέον, τό Κατά Ματθαῖον οὔτε καν ἀναφέρει ότι ἦταν τρεῖς οι μάγοι στήν ἀφήγηση τής γέννησης, παρά μόνο ότι οι μάγοι ἀνοῖξαν τά κιβώτιά τους καί προσέφεραν ως δῶρα χρυσάφι, λιβάνι καί σμύρνα.³⁰ Μᾶλλον, ή πρώιμη χριστιανική τέχνη ἀπεικονίζει δύο, τρεῖς, τέσσερεις καί ὀκτώ μάγους, ενώ όρισμένοι Ἀνατολικοί Πατέρες ὑποστήριξαν ότι δώδεκα μάγοι ἦταν παρόντες στήν προσκύνηση τοῦ Ἰησοῦ.³¹

Παρ' όλα αυτά, μέ τή χρήση τής ιστορικοκριτικῆς μεθόδου για τήν κυριολεκτική

²⁸ Βλ. Raymond E. Brown, *The Birth of the Messiah*, ὁ.π., σ. 167-170, 182-183.

²⁹ Σέ μωσαϊκό πού χρονολογεῖται στά τέλη τοῦ 5ου αἰ. στή βασιλική τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου στή Ραβέννα.

³⁰ Για νά ἐξηγήσουμε τό σημεῖο παραστατικά, ἄν μία ἐνορία δώσει στόν ἱερέα τρία δῶρα για τά Χριστούγεννα, αυτό δέν σημαίνει ἀπαραίτητα ότι ὑπάρχουν μόνο τρεῖς ἐνορίτες στήν κοινότητα.

³¹ Βλ. τό ἄρθρο για τούς μάγους («Magi») στήν Καθολική ἐγκυκλοπαίδεια (Catholic Encyclopedia) στήν ἱστοσελίδα www.newadvent.org/cathen/09527a.htm.

σημασία του *Κατά Ματθαῖον* είναι δυνατόν νά κατανοήσουμε καλύτερα τό σκοπό πού εἶχε ὁ Ματθαῖος ὅταν ἔγραφε ὀλόκληρη τήν ἀφήγησή του καί τήν ἔννοια πού ἤθελε νά προσδώσει στά διάφορα χωρία, ὅπως ἡ ἀφήγησις τῆς γέννησης, καί σέ ὀλόκληρο τό εὐαγγέλιο. Μέ αὐτόν τόν τρόπο, ἂν ἀποσκοποῦμε στήν κυριολεκτική σημασία τῆς Γραφῆς, θά προσπαθήσουμε νά προσεγγίσουμε ὅσο τό δυνατόν περισσότερο τήν παρουσίαση τῶν μάγων πού κάνει ὁ Ματθαῖος. Βέβαια, ἡ ταυτότητα καί ὁ ἀριθμός τῶν μάγων στό εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου ἀποτελοῦν ζήτημα ἡσσοнос σημασίας γιά τή βιβλική ἐξήγησι, ἀλλά ἀναδεικνύει μερικές ἀπό τίς προκλήσεις πού ἀντιμετωπίζει ἡ Ὁρθόδοξη βιβλική ἐρμηνεία, καθώς καί τή σπουδαιότητα τῆς χρήσης τῆς ιστορικοκριτικῆς μεθόδου. Εἶναι σημαντικό νά σημειωθεῖ ὅτι ἂν δέν συλλάβουμε τήν κυριολεκτική ἀπεικόνιση τῶν μάγων στό *Κατά Ματθαῖον* (ἡ ὁποία γίνεται πιά ξεκάθαρη μέσω τῆς κριτικῆς τῶν πηγῶν –ἀνήκει στήν ιστορικοκριτική μέθοδο–, σύμφωνα μέ τήν ὁποία τοποθετεῖται μιά προματθαυική ἀφήγησις πού ἐμπνεύστηκε ἀπό τό ἐπεισόδιο μέ τόν Βαλαάμ στό *Αρ 22-24*),³² μπορεῖ νά μήν συλλάβουμε ἕνα βασικό χαρακτηριστικό τῆς ἀφήγησις τοῦ Ματθαίου: παγανιστές ἐθνικοὶ πῆγαν στόν Ἰησοῦ ἀπό τή στιγμή τῆς γέννησής του, χρησιμοποιοῦντας τίς δικές τους παγανιστικές θρησκευτικές πρακτικές καί τόν ἀναζήτησαν γιά νά τόν λατρεύσουν, ἐνῶ ὁ βασιλιάς Ἡρώδης καί οἱ ἰουδαϊκές θρησκευτικές ἀρχές πού εἶχαν τό πλεονέκτημα τῶν Ἁγίων Γραφῶν ἀναζήτησαν τόν Ἰησοῦ γιά νά τόν σκοτώσουν. Μέ αὐτόν τόν τρόπο, ἡ πλεκτάνη γιά νά σκοτώσουν τόν Ἰησοῦ ἀπό τή στιγμή τῆς γέννησής του καί ἡ ἀφιξη τῶν ἐθνικῶν μάγων ἐξυπηρετοῦν ὡς ἕνα προληπτικό σημεῖο τό πάθος, τήν ἀνάστασι καί τήν Ἐκκλησία τοῦ Ματθαίου, ἡ ὁποία γινόταν κατά τό πλεῖστον ἐξ ἐθνῶν χριστιανική τήν ἐποχή πού συντάχθηκε τό εὐαγγέλιό του, γεγονός πού καταδεικνύεται ἔξοχα ἀμέσως μετά τό θάνατο τοῦ Ἰησοῦ, ὅποτε μιά ὁμάδα ἐθνικῶν Ρωμαίων στρατιωτῶν ὁμολόγησε ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι πράγματι ὁ υἱός τοῦ Θεοῦ (*Μτ 27,54*).³³

Ἀσφαλῶς, ἡ ιστορικοκριτική μέθοδος ἔχει περιορισμούς, καθώς δέν ἀποτελοῦν πρωταρχικό ἐνδιαφέρον της ἄλλες πιθανές σημασίες πού ἀναπτύχθηκαν κατά τή μεταγενέστερη ἐκκλησιαστική ἱστορία καί παράδοσι. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ ιστορικοκριτική μέθοδος δέν εἶναι ὁ μόνος θεμιτός τρόπος ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν.³⁴

³² Raymond E. Brown, *The Birth of the Messiah*, ὁ.π., σ. 188-196.

³³ Αὐτό βοηθᾷ ὥστε νά ἐρμηνευθεῖ ἡ ἀλλαγὴ πού κάνει ὁ Ματθαῖος στό σκηρικό τῆς ἀφήγησις τοῦ πάθους ἀπό τόν Μάρκο, ὅπου μόνος ἕνας Ρωμαῖος στρατιώτης εἶδε τόν Ἰησοῦ νά πεθαίνει.

³⁴ Πράγματι, ἀκόμη καί ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία ἀποδέχθηκε τουλάχιστον τέσσερις θεμιτούς τρόπους ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν: τόν γραμματικοῖστορικό, τόν ἀλληγορικό, τόν ἠθικό καί τόν ἀναλογικό.

Ἐντούτοις, ἡ ιστορικοκριτική μέθοδος εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητη γιὰ τὴν κατανόηση τῆς κυριολεκτικῆς ἔννοιας ἑνός συγκεκριμένου βιβλικοῦ ἀποσπάσματος. Ἐπιπλέον, ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἐξακρίβωση τῆς κυριολεκτικῆς ἔννοιας θά πρέπει νά ἀποτελεῖ προσδιοριστικό σημεῖο γιὰ ἄλλα εἶδη βιβλικῆς ἐρμηνείας, ἀκόμη καί ὅταν αὐτές οἱ ἐρμηνεῖες κινοῦνται πέρα ἢ μακριά ἀπὸ τὴν κυριολεκτικὴ ἔννοια. Ἄν δέν γίνεи ἀγώνας γιὰ τὴν ἐξακρίβωση τῆς κυριολεκτικῆς ἔννοιας, διατρέχουμε τὸν κίνδυνο ἀπλῶς νά ὑποκαταστήσουμε τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ μέ τὸ λόγο ἑνός πατερικοῦ ἐρμηνευτῆ ἢ μέ τὸ λόγο ἑνός ἐπισκόπου ἢ μέ τὸ λόγο ἑνός θεολόγου (ἀσχέτως μέ τὸ πόσο σπουδαῖοι μπορεῖ νά εἶναι αὐτοί). Μέ αὐτόν τὸν τρόπο, ἀντὶ νά ἀφήνουμε νά μᾶς ἐξετάσουν οἱ Γραφές, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, μπορεῖ ἀπλῶς νά μιᾶμε μέ τὸν ἑαυτό μας, καί σέ κάποιες περιπτώσεις στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μπορεῖ ἀπλῶς νά μιᾶμε μέ τὸν ἑαυτό μας καί νά λέμε τὸ ἴδιο πράγμα ξανά καί ξανά.

Ἡ ἔμφαση στὴ χρήση τῆς πατερικῆς ἐξήγησης στὴν Ὁρθόδοξη ἐρμηνεία τῆς Βίβλου ἔχει τονιστεῖ ἐπανειλημμένα στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἡ πατερικὴ ἐξήγηση ἔχει τονιστεῖ τόσο πολὺ, ὥστε πολλοὶ Ὁρθόδοξοι χριστιανοὶ τείνουν νά ἐμπλακοῦν σέ κάποιου εἶδους πατερικό φονταμενταλισμό ὅταν πρόκειται γιὰ βιβλικὴ ἐρμηνεία, θεωρώντας ὅτι αὐτό πού εἶπαν οἱ Πατέρες γιὰ μιὰ συγκεκριμένη βιβλικὴ περικοπή ἀποτελεῖ τὴν κανονικὴ, Ὁρθόδοξη ἐρμηνεία. Φυσικά, αὐτὴ ἡ προσέγγιση παρουσιάζει διάφορα προβλήματα, ἕνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἡ ποικιλία τῶν ἐρμηνειῶν, πολλές φορές ἀντικρουόμενων, πού δίνουν οἱ Πατέρες γιὰ κάποια συγκεκριμένη περικοπή τῆς Γραφῆς. Ἐνα ἄλλο πρόβλημα μέ αὐτὴν τὴν προσέγγιση εἶναι ὅτι αὐτό πού συχνά προβάλλεται ὡς πατερικὴ ἐρμηνεία μιᾶς βιβλικῆς περικοπῆς δέν εἶναι παρά μόνο ἕνα εὐρέως γνωστὸ ρεῦμα πατερικῆς ἐρμηνείας, ἐνῶ ἡ βιβλικὴ ἐξήγηση πού ἔχει δοθεῖ ἀπὸ πολλοὺς λιγότερο γνωστούς Ἑλληνες πατερικούς ἐρμηνευτές (ὅπως ἐπίσης καί ἀπὸ Λατίνους, Σύριους καί Κόπτες Πατέρες, γιὰ νά ἀναφέρουμε μόνο λίγους) ἀκούγεται σπάνια ἢ δέν ἀκούγεται ποτέ.

Φυσικά, ἐμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι χριστιανοὶ δέν μποροῦμε νά ἀγνοήσουμε τὴ βιβλικὴ ἐξήγηση τῶν Πατέρων, καί ὑπάρχουν πολλὰ πράγματα πού μποροῦμε νά μάθουμε ἀπὸ αὐτὴ. Ὅμως, ἡ ἐπανάληψη ἀπλῶς τῶν ἐρμηνειῶν τῶν Γραφῶν πού ἔκαναν οἱ Πατέρες δέν ἀρκεῖ. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ μέθοδος δέν κατορθώνει νά ἀναγνωρίσει ὅτι στὴν ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς πού ἔκαναν οἱ μεγάλοι Ἑλληνες καί Λατίνοι Πατέρες δέν ἐπανελάβαν ἀπλῶς προηγούμενες πατερικὲς ἐρμηνεῖες, ἀλλὰ ἐπίδιωξαν νά ζωντανέψουν τίς Γραφές, μιλώντας μέ βάση τὴν κοινωνικὴ κατάσταση τῶν ἀκροατῶν τους καί χρησιμοποιώντας τίς μεθόδους τῆς κυριολεκτικῆς ἐρμηνείας, πού ἦταν σέ χρήση στίς μέρες τους ἀπὸ παγανιστές Ἑλληνες λογίους γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Ὁμήρου καί ἄλλων Ἑλλήνων κλασικῶν συγγραφέων. Οἱ Πατέρες

δέν ἐπινόησαν ἀλληγορικές ἢ γραμματικοῖστορικές ἐξηγήσεις. Συνεπῶς, ὅταν οἱ Πατέρες παρέλαβαν τή γραμματικοῖστορική ἢ τήν ἀλληγορική μέθοδο ἐρμηνείας ἀπό τό ἑλληνιστικό περιβάλλον τους, ἀπλῶς ἔκαναν χρήση ἐρμηνευτικῶν μεθόδων πού ἦταν οἰκείες στόν κόσμο τῆς ἐποχῆς τους. Αὐτές οἱ ἐρμηνευτικές μέθοδοι δέν ἦταν ἐγγενῶς χριστιανικές. «Βαπτίστηκαν» χριστιανικές μέσω τῆς χριστιανικῆς χρήσης. Συνεπῶς, περιορίζονται οἱ Ὁρθόδοξοι ἐρμηνευτές σήμερα στή χρήση μόνο τῆς ἀλληγορικῆς ἢ τῆς γραμματικοῖστορικῆς μεθόδου, ὅπως αὐτές χρησιμοποιοῦνταν ἀπό τούς Ἑλληνας καί Λατίνους Πατέρες καί ἀπό τούς παγανιστές Ἀλεξανδρινούς φιλολόγους πού προηγήθηκαν· Δέν ὑπάρχει τίποτα ἐγγενῶς Ὁρθόδοξο σέ αὐτές τίς δύο ἐρμηνευτικές μεθόδους, ὅπως ἀκριβῶς καί ἡ ιστοριοκριτική μέθοδος πού χρησιμοποιεῖται σήμερα ἀπό τούς βιβλικούς λογίους δέν εἶναι ἐγγενῶς μὴ Ὁρθόδοξη. Οἱ Πατέρες χρησιμοποίησαν τίς ἐρμηνευτικές μεθόδους τῶν ἡμερῶν τους, ὅπως ἀκριβῶς κάνουν καί οἱ Ὁρθόδοξοι ἐρμηνευτές πού χρησιμοποιοῦν τήν ιστοριοκριτική μέθοδο σήμερα, προσαρμύζοντάς την στίς θεολογικές, ποιμαντικές καί ἀπολογητικές ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἱστορική κριτική τῆς Βίβλου δέν μπορεῖ νά ἀγνοηθεῖ ἀπό τούς Ὁρθόδοξους λογίους. Οἱ μεγάλες ἀρχαιολογικές ἀνακαλύψεις τοῦ 19ου καί τοῦ 20οῦ αἰ. παρέχουν ἐργαλεῖα γιά τή μελέτη τῶν Γραφῶν πού ἀπλῶς δέν τά εἶχαν στή διάθεσή τους οἱ Πατέρες. Ἡ ἀνακάλυψη τῆς στήλης τῆς Ροζέτης (ἔδωσε πρόσβαση στήν αἰγυπτιακή γραμματεία), ἡ ἐπιγραφή τῆς Μπεχιστούν (ἀρχ. Βαγιστάνη, ἔδωσε πρόσβαση στήν ἀσσυριακή καί βαβυλωνιακή γραμματεία), οἱ Οὐγκαριτικές πινακίδες σφηνοειδοῦς γραφῆς (ἔδωσαν πρόσβαση στή χαναανιτική γραμματεία), οἱ Ρόλοι τῆς Νεκράς Θαλάσσης καί οἱ ἑλληνοαιγυπτιακοί πάπυροι, ἄλλαξαν τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο μελετοῦν οἱ λόγιοι τίς Γραφές, ἀναγκάζοντάς μας νά λαμβάνουμε ὑπόψη τίς ἱστορικές καί πολιτισμικές ἐπιρροές, τή σημασία τῶν λογοτεχνικῶν σχημάτων καί τῶν λογοτεχνικῶν εἰδῶν καί νά ξεπεράσουμε τίς ἀπλοϊκές, πρό τῆς κριτικῆς, ὑποθέσεις σχετικά μέ τήν προέλευση καί τήν ἔννοια τῶν κειμένων τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης. Οἱ σύγχρονοι Ὁρθόδοξοι χριστιανοί δέν μποροῦν πλέον νά διαβάσουν τή Βίβλο μέ τρόπο πού νά ἀπορρίπτονται σοβαρά ἱστορικά ζητήματα καί λόγιες ἔρευνες, νά ἀγνοοῦν τίς προκλήσεις πού θέτει ἡ Γραφή ἢ νά καταφεύγουν σέ παράδοξες ἐναρμονίσεις³⁵ ἢ σέ ἐξωπραγματικές ἀλληγορικές πτήσεις τῆς

³⁵ Ἐνα παράδειγμα παράδοξης ἐξηγητικῆς ἐναρμόνισης ἀποτελεῖ ἡ ἐρμηνεία γιά τό πότε διδάξε ὁ Ἰησοῦς στούς μαθητές του τήν Κυριακή προσευχή. Στό *Κατά Ματθαῖον* ὁ Ἰησοῦς τή διδάξε πρῖν εἰσελθεῖ στήν Ἱερικώ, ἐνῶ στό *Κατά Λουκᾶν* ἀφοῦ ἔφυγαν ἀπό τήν Ἱερικώ. Ἀποτελεῖ παράδοξη ἐναρμόνιση τό ὅτι ὁ Ἰησοῦς διδάξε στούς μαθητές τήν Κυριακή προσευχή δύο φορές· μία φορά πρῖν

φαντασίας. Τέτοιου είδους προσεγγίσεις τῆς Βίβλου καί τῆς ἱστορίας εἶναι σήμερα ἐντελῶς ἀπαράδεκτες καί ἐξωπραγματικές. Ὅποιος ἔχει ἀνατραφεῖ μέ τή δυτική ἐκπαίδευση ἔχει διδαχθεῖ νά σκέφτεται κριτικά καί νά θέτει ἐρωτήσεις πάνω σέ αὐτό πού διαβάζει. Κατά συνέπεια, αὐτοί οἱ Ὁρθόδοξοι χριστιανοί οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρονται νά διαβάσουν τή Βίβλο, ἀκόμη καί μόνο γιά σκοπούς πνευματικῆς ἐποικοδόμησης, δέν μποροῦν παρά νά προσπαθήσουν νά καταλάβουν αὐτά πού διαβάζουν καί ἀναπόφευκτα νά ἐγείρουν κριτικές ἐρωτήσεις γύρω ἀπό τίς Γραφές. Ἐπιπλέον, Ὁρθόδοξοι πιστοί ἔρχονται τακτικά ἀντιμέτωποι μέ ἀνθρώπους ἐκτός Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἀμφισβητοῦν τήν ἀκρίβεια τῆς Γραφῆς, ἀναγκάζοντάς τους νά ἐξετάζουν ζητήματα κριτικῆς, εἴτε τούς ἀρέσει εἴτε ὄχι. Ἡ εὐκολία μέ τήν ὁποία ἀγνοεῖται ἢ ἀπορρίπτεται ἡ διερεύνηση καί ἡ κριτική ἔρευνα τῆς Βίβλου εἶναι πῶς συνηθισμένη στήν Ὁρθοδοξία παρά σέ ἄλλες χριστιανικές ὁμολογίες, διότι ἡ Βίβλος ἀγνοήθηκε ἐπί μακρόν ἀπό τούς περισσότερους Ὁρθόδοξους χριστιανούς στήν κατ' ἴδιαν λατρεία τους πρὸς τόν Θεό. Ἐντούτοις, μέ τήν παγκόσμια ἐμφάνιση τῆς προτεσταντικῆς εὐαγγελικῆς χριστιανοσύνης, οἱ Ὁρθόδοξοι χριστιανοί σέ ὅλο τόν κόσμο ἐκτίθενται στήν ὁμορφία καί τή δύναμη τῶν Γραφῶν στήν καθομιλουμένη, σέ ἀντίθεση μέ τήν ἀκρόαση τῶν Γραφῶν σέ ἀρχαῖες γλῶσσες, τίς ὁποῖες δέν κατανοοῦν πλήρως κατά τή λατρεία σέ πολλές Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες σέ ὅλο τόν κόσμο. Θά μείνουν οἱ σύγχρονοι Ὁρθόδοξοι χριστιανοί χωρίς σοβαρή, κριτική ἐμβάθυνση τῶν Γραφῶν ἐξαιτίας τῆς προτίμησης γιά τίς ἀρχαῖες γλῶσσες ἢ γιά τήν πατερική βιβλική ἐξήγηση, ἢ ἐξαιτίας τοῦ ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν ἔχει τά ἐφόδια νά ἀπαντήσει σέ κρίσιμα ζητήματα πού θέτουν ἀναφορικά μέ τή Βίβλο οἱ σύγχρονοι ἀναγνώστες, ἢ θά ἐπιτρέψει ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία νά πέσουν οἱ πιστοί τῆς θύματα τῆς φονταμενταλιστικῆς κατά λέξη ἐξήγησης σάν νά ἐπρόκειτο γιά τή μόνη κατανοητή ἐξήγηση τῶν Γραφῶν πού τούς εἶναι διαθέσιμη;

Σίγουρα, ἡ Ὁρθόδοξη βιβλική ἐρμηνεία πού χρησιμοποιεῖ τήν ἱστορικοκριτική μέθοδο δέν πρέπει καί δέν μπορεῖ νά εἶναι ξεκομμένη ἀπό τήν Ὁρθόδοξη κοινότητα πίστεως. Ἀντιστρόφως, οἱ ἀπλοϊκές ἰδέες Ὁρθόδοξων χριστιανῶν σχετικά μέ τό τί ἀποτελεῖ τήν ὀρθόδοξη ἐρμηνεία μιᾶς συγκεκριμένης βιβλικῆς περικοπῆς δέν πρέπει νά προτιμᾶται σέ βάρος τῆς βαθιάς λόγιας μελέτης τῶν Γραφῶν. Ἡ Ὁρθόδοξη χριστιανοσύνη δέν πρέπει νά διαιωνίζει μιᾶ ἐρμηνεία τῶν Γραφῶν πού χαρακτη-

---

εἰσέλθουν στήν Ἱερῆ καί μία φορά ἀφότου ἐφυγαν ἀπό τήν Ἱερῆ, καθώς εἶχαν ξεγάσει αὐτά πού τούς εἶχε διδάξει ὁ Ἰησοῦς. Τέτοιου είδους παράδοξες ἐναρμονίσεις ἀποτυγχάνουν νά ἀναγνωρίσουν τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὁ Ματθαῖος καί ὁ Λουκᾶς χρησιμοποίησαν τίς πηγές τους, καθώς ἐρμηνεύουν τό κείμενο τῶν εὐαγγελίων κατά λέξη, ὡς ἱστορικό ὑπόμνημα τό ὁποῖο δέν εἶναι δυνατὸν νά περιέχει ἀντιφάσεις.

ρίζεται από ύπεκφυγές και εὐσεβισμό, ἡ ὁποία ἀγνοεῖ τὰ ἱστορικά ζητήματα τῆς μεταβίβασης τοῦ κειμένου, τοῦ λογοτεχνικοῦ εἶδους, τῆς συγγραφικῆς πατρότητας, τῶν πηγῶν, τῆς σύνθεσης, τῆς σύνταξης καὶ τῆς κοινότητος, στοιχεῖα πού εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴν προσέγγιση τοῦ κυριολεκτικοῦ μηνύματος τῆς Γραφῆς. Ἄντι νὰ ἀποτελεῖ «μπαμπούλα» πού τὸν φοβοῦνται, ἡ προσέγγιση τῶν βιβλικῶν κειμένων μέ τὴ χρήση τῆς ἱστοριοκριτικῆς μεθόδου μπορεῖ νὰ διευκολύνει τὴν παραγωγικὴ ἐνασχόληση μέ τίς Γραφές καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν Γραφῶν στή ζωὴ τοῦ Ὁρθόδοξου πιστοῦ. Ἡ ἱστοριοκριτικὴ μελέτη μπορεῖ νὰ συμβάλλει στήν ἐφαρμογὴ τῶν Γραφῶν στό λειτουργικὸ κήρυγμα, καθὼς ἐπίσης καὶ στή διευκόλυνση τῆς δυναμικῆς ἀξιοποίησης τοῦ μηνύματος τῶν Γραφῶν στή λατρεία μέσα στὰ πλαίσια τῆς Ὁρθόδοξης λειτουργίας.

Ὁ Christopher Bryan συνοψίζει κατάλληλα ὅλα αὐτὰ πού προσπάθησα νὰ μεταδώσω. Γράφει:

Ἡ μεγαλύτερη ἀξία τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς, ἀπὸ χριστιανικῆς ἀπόψεως, παραμένει: ἡ προσπάθεια νὰ τὸ πετύχουμε μᾶς ἀναγκάζει νὰ δώσουμε προσοχὴ στό κείμενο – σέ αὐτό πού πιθανότατα εἶχε ἀρχικά τὴν πρόθεση νὰ μεταδώσει (ὅσο τὸ δυνατόν καλύτερα μποροῦμε νὰ τὸ ἀντιληφθοῦμε) ἔναντι αὐτοῦ πού θὰ θέλαμε νὰ μεταδίδει, καὶ στίς συνθήκες μέσα στίς ὁποῖες γράφτηκε (στό βαθμὸ πού μποροῦμε νὰ τὸ γνωρίζουμε) ἔναντι τῶν συνθηκῶν πού θὰ θέλαμε νὰ φανταζόμαστε. Ἐτσι, τὸ κείμενο μετατρέπεται γιὰ ἐμᾶς, σάν νὰ λέγαμε, σέ ὄγληση, πού ἀποτελεῖ πρόκληση γιὰ τίς ιδέες καὶ τίς ὑποθέσεις μας. Ἐχοντας ὑπόψη αὐτό πού ἐμεῖς, ὡς χριστιανοί, διατεινόμαστε σχετικὰ μέ τὸ κείμενο, δύσκολα μποροῦμε νὰ τὸ θεωρήσουμε ὡς ὀτιδήποτε ἄλλο ἐκτός ἀπὸ προτέρημα.³⁶

Μετάφραση: Παῦλος Δ. Βασιλειάδης

³⁶ Christopher Bryan, «The Preachers and the Critics. Thoughts on Historical Criticism», *Anglican Theological Review*, 74/1 (1992), σ. 50.